

تجزیه و تحلیل مسائل جمعیتی استان اصفهان (شهرضا)

احمد رضا تقدیسی*

مقدمه:

شهر و بالاخره پیش‌بینی آینده جمعیت است. بدان امید که این تحقیق بتواند گره‌ای هر چند کوچک از مشکلات جمعیتی شهر بگشاید و در برنامه‌ریزیهای آتی مورد استفاده مسؤولان شهری قرار گیرد.

روشی که در این تحقیق اتخاذ گردیده است، بر اساس بهره‌گیری از داده‌ها و اطلاعات آماری مرکز آمار ایران، مشاهده و مصاحبه یعنی روش میدانی و نیز بهره‌گیری از علم آمار و جمعیت‌شناسی در تجزیه و تحلیل داده‌ها می‌باشد.

موقعیت جغرافیایی

شهر شهرضا در دشتی باریک و نسبتاً هموار (بین کوههای دمه‌لار یا دامزاد و شترمهران) و در قسمت شرقی شهرستان شهرضا واقع شده است. فاصله آن تا

شهر یک واحد جغرافیایی است و جمعیت به گونه‌ای که در آن استقرار یافته است، باید مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد. مطالعه مسائل جمعیتی نقش مؤثری در برنامه‌ریزی آتی شهر دارد زیرا با توجه به آن تصمیمات اساسی و منطقی اتخاذ می‌گردد. از آنجایی که همه شهرها دارای ویژگیهای جمعیتی مشابهی نیستند، باید تک‌تک آنها را جداگانه مورد بررسی قرار داد. بنابراین در اینجا به تجزیه و تحلیل مسائل جمعیتی شهرهای استان اصفهان پرداخته و به عنوان نمونه جمعیت شهرضا مورد بحث قرار می‌گیرد.

هدف از این تحقیق، شناخت سیر تکامل جمعیت در شهر، رشد و تحولات جمعیتی (ساختار سنی، جنسی، سواد و ...) افزایش یا کاهش جمعیت، چگونگی نقش رشد طبیعی و مهاجرت‌های جمعیتی در

جدول ۱: تعداد و بعد خانوار شهرضا و تغییرات آن طی سالهای (۱۳۳۵-۷۰)

نرخ رشد				سالهای آماری					
۶۵-۷۰	۵۵-۶۵	۴۵-۵۵	۳۵-۴۵	۱۳۷۰	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵	خصوصیات جمعیتی
۲/۸۶	۴/۴۶	۳/۱۶	۱/۵۴	۸۴۶۶۶	۷۳۳۶۷	۴۶۹۵۶	۳۴۲۲۰	۲۹۳۱۱	کل جمعیت
۳/۲۶	۵/۰۲	۳/۶۷	۱/۳۱	۱۹۰۲۱	۱۶۱۵۷	۹۷۷۷	۶۷۷۴	۵۹۴۰	تعداد خانوار
-۰/۴	-۰/۵۵	-/۵	۰/۲۴	۴/۴۵	۴/۵۴	۴/۸	۵/۰۵	۴/۹۳	بعد خانوار

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالهای ۳۵، ۴۵، ۵۵، ۱۳۶۵ و سالنامه آماری ۱۳۷۰ شهرضا - مرکز آمار ایران

جمعیت این شهر، تعداد خانوارها نیز به ترتیب به ۶۷۷۴، ۹۷۷۷، ۱۶۱۵۷ و ۱۹۰۲۱ افزایش یافته است. به عبارت دیگر تعداد خانوارهای ساکن در این شهر طی ۳۵ سال (۱۳۳۵ تا ۱۳۷۰) به ۳/۲ برابر رسیده است. علی‌رغم افزایش سریع خانوارها، طی دهه‌های فوق، بعد خانوار بعد از سال ۱۳۴۵ سیر نزولی داشته است. این رقم از ۵/۱ نفر در سال ۴۵ به ۴/۸ در سال ۵۵، ۴/۵۴ در سال ۱۳۶۵ و ۴/۴۵ در سال ۱۳۷۰ رسیده است. این کاهش از یک طرف بیانگر افزایش نسبی تعداد خانوارهاست و از طرفی دیگر نشان‌دهنده تغییر و تحولات اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی است که طی دهه‌های فوق در این شهر رخ داده و منجر به کاهش نفقات هر خانوار گردیده است. (جدول شماره ۱)

۲- رشد جمعیت

جمعیت شهرضا در فاصله سالهای ۱۳۳۵ تا ۱۳۴۵، با نرخ رشدی معادل ۱/۵۴ درصد همراه بود که این میزان رشد در دهه ۱۳۴۵ تا ۱۳۵۵ به ۳/۱۶ درصد رسیده که باید گفت دو برابر رشد جمعیت در فاصله ۱۳۳۵ و ۱۳۴۵ می‌باشد. در این دهه که تغییرات اقتصادی عمیقی در ایران به وقوع پیوسته و تخلیه

شهر اصفهان ۸۰ کیلومتر است و جاده اصلی اصفهان - شیراز از میان آن می‌گذرد. مختصات جغرافیایی آن عبارت است از ۳۲ درجه و یک دقیقه عرض شمالی و ۵۱ درجه و ۵۲ دقیقه طول شرقی، و از سطح دریا ۱۸۲۶ متر ارتفاع دارد. شهرستان شهرضا از شمال به شهرستان اصفهان و مبارکه، از جنوب به شهرستان سمیرم، از مشرق به ابرقو و یزد و از مغرب به شهرستان بروجن محدود است. (نقشه‌های ۱ و ۲)^۱

ویژگیهای عمومی جمعیت

۱- جمعیت و بعد خانوار

اولین آمارگیری جمعیتی شهرضا مربوط به سرشماری عمومی سال ۱۳۳۵ است که بر اساس آن جمعیت این شهر ۲۹۳۱۱ نفر برآورد گردیده است. در سرشماری عمومی سالهای ۱۳۴۵ - ۱۳۵۵ - ۱۳۶۵ و ۱۳۷۰ نیز جمعیت این شهر به ترتیب ۳۴۲۲۰، ۴۶۹۵۶، ۷۳۳۶۷، ۸۴۶۶۶ نفر اعلام گردیده است.

در این سرشماری‌ها تعداد و بعد خانوار یا نوساناتی همراه بوده است. در سال ۱۳۳۵، ۵۹۴۰ خانوار در این شهر سکونت داشته‌اند. بعد خانوار در این سال ۴/۹ نفر بوده است. در سالهای ۴۵، ۵۵، ۶۵ و ۱۳۷۰ با رشد

جدول ۲: تغییرات جمعیتی شهرضا (۱۳۳۵-۷۰)

نرخ رشد				سالهای آماری					
۶۵-۷۰	۵۵-۶۵	۴۵-۵۵	۳۵-۴۵	۱۳۷۰	۱۳۶۵	۱۳۵۵	۱۳۴۵	۱۳۳۵	سال
۲/۸۶	۴/۴۶	۳/۱۶	۱/۵۴	۸۴۶۶۶	۷۳۳۶۷	۴۶۹۵۶	۳۴۲۲۰	۲۹۳۱۱	جمعیت شهرضا
۰/۷۰	۳/۶۶	۱/۱۴	-	۱۵۷۵۰۲	۱۵۲۰۸۰	۱۰۵۴۵۳	۹۴۱۳۱	-	جمعیت شهرستان

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالهای ۳۵، ۴۵، ۵۵، ۱۳۶۵ و سالنامه آماری ۱۳۷۰ شهرضا - مرکز آمار ایران

جدول ۳: جمعیت شهرضا به تفکیک گروه‌های عمده سنی (۷۰-۱۳۳۵)

سال		کل جمعیت		۱۴ - ۰ سال		۶۴ - ۱۵ سال		۶۵ سال به بالا	
تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد
۲۹۳۱۱	۱۰۰	۱۲۲۰۰	۴۱/۶۲	۱۵۷۱۷	۵۳/۶۲	۱۳۹۴	۴/۷۵		
۳۴۲۲۰	۱۰۰	۱۵۹۷۶	۴۶/۷	۱۶۵۸۱	۴۸/۴	۱۶۶۳	۴/۹		
۴۶۹۵۶	۱۰۰	۲۰۰۵۵	۴۲/۷	۲۴۸۷۴	۵۳	۲۰۲۷	۴/۳		
۷۳۳۶۷	۱۰۰	۲۹۸۸۶	۴۰/۷۳	۴۰۵۳۶	۵۵/۲۵	۲۹۳۹	۴		
۸۴۶۶۶	۱۰۰	۳۳۳۵۸	۳۹/۴	۴۷۴۵۲	۵۶	۳۷۱۲	۴/۳۸		

مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالهای ۳۵، ۴۵، ۵۵، ۶۵ و سالنامه آماری ۱۳۷۰ شهرضا - مرکز آمار ایران

از جمعیت شهرضا در گروه سنی (۱۴ - ۰) سال، می‌باشند. این میزان نشان‌دهنده کاهش نسبی میزان باروری و جوانی جمعیت و افزایش افراد واقع در سنین فعالیت اقتصادی است.

در سال ۱۳۳۵، ۵۳/۶۲ درصد جمعیت شهرضا در سنین ۱۵ تا ۶۴ سالگی قرار داشته‌اند و در سال ۱۳۴۵، ۴۸/۴ درصد، در سال ۱۳۵۵، ۵۳ درصد، در سال ۱۳۶۵، ۵۵/۲۵ درصد و در نهایت در سال ۱۳۷۰ این رقم برابر با ۵۶ درصد بوده است.

اما درصد افراد واقع در سنین ۶۵ سال و بیشتر در سال ۱۳۷۰ برابر ۴/۳۸ درصد، در سال ۱۳۶۵ برابر ۴ درصد، در سال ۱۳۵۵ برابر ۴/۳ درصد، در سال ۱۳۴۵ برابر ۴/۹ درصد و در سال ۱۳۳۵ برابر ۴/۷۵ درصد بوده است. در ضمن کاهش درصد جمعیت (۱۴-۰) سال و افزایش درصد جمعیت (۱۵-۶۴) سال می‌تواند از طرفی نشان‌دهنده مهاجرت افراد جوان و میانسال به این شهر باشد و از طرف دیگر نشان‌دهنده پرهیز از فرزندآوری بیشتر و کنترل مولید ناشی از افزایش هزینه زندگی ساکنان این شهر باشد.

به طور کلی از روند تغییرات سنی جمعیت می‌توان نتیجه گرفت که جمعیت این شهر به سوی افزایش نسبت جمعیت فعال به کل جمعیت و کاهش باروری گرایش دارد. این موضوع از طرفی گویای این مطلب است که منطقه دارای زمینه‌های لازم برای گسترش فعالیتهای اقتصادی و اشتغال‌زاست و از طرفی نیز چشم‌انداز روشن‌تری را در روند توسعه شهر نشان می‌دهد. (جدول شماره ۳) (نمودار ۱، ۲ و ۳)

روستاها موجب گسترش یافتن شهرنشینی شده است (به علت اجرای اصلاحات ارضی)، رشد جمعیتی این شهر نیز سیر صعودی داشته است. این میزان گویای این حقیقت است که در دهه مورد نظر تحولات جمعیتی سالهای ماقبل ۱۳۵۵ ادامه داشته و به طور کلی متأثر از مهاجرت روستاییان به شهرضا و نیز اسکان عشایر می‌باشد، ولی آنچه قابل ملاحظه است کاهش شدید میزان رشد جمعیت در ۵ ساله ۷۰ - ۱۳۶۵ است. جمعیت شهرضا در این دوره پنج ساله با رشدی معادل ۲/۸۶ درصد همراه بوده است که علت کاهش آن را می‌توان در عوامل زیر جست‌وجو کرد:

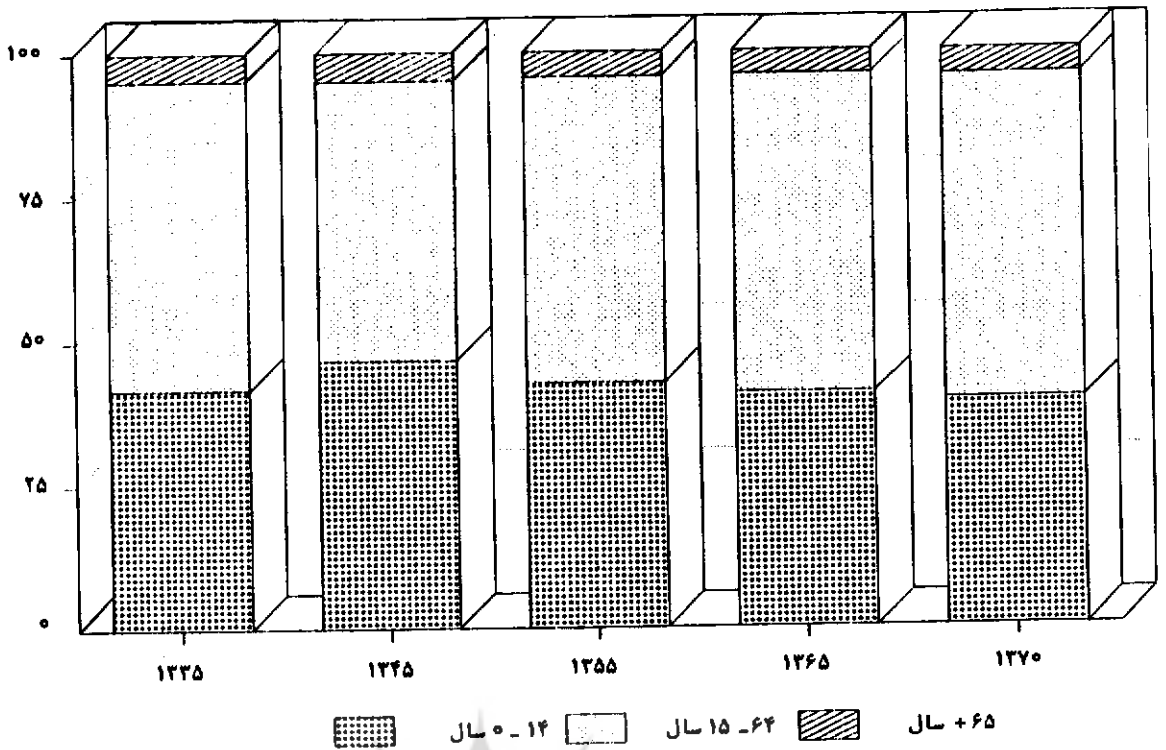
کاهش رشد جمعیت شهر به تبعیت از سیاستهای کنترل مولید و روند کاهش آن در سراسر کشور، افزایش میزان سواد و افزایش درک فرهنگی مردم، تغییرات اقتصادی اجتماعی در شهر و افزایش هزینه زندگی ساکنان این شهر و در نتیجه پیشگیری از باروری که در کنترل جمعیت تأثیر گذاشته و کاهش رشد طبیعی جمعیت را به همراه آورده است. (جدول شماره ۲)

۳- ساختمان جمعیت

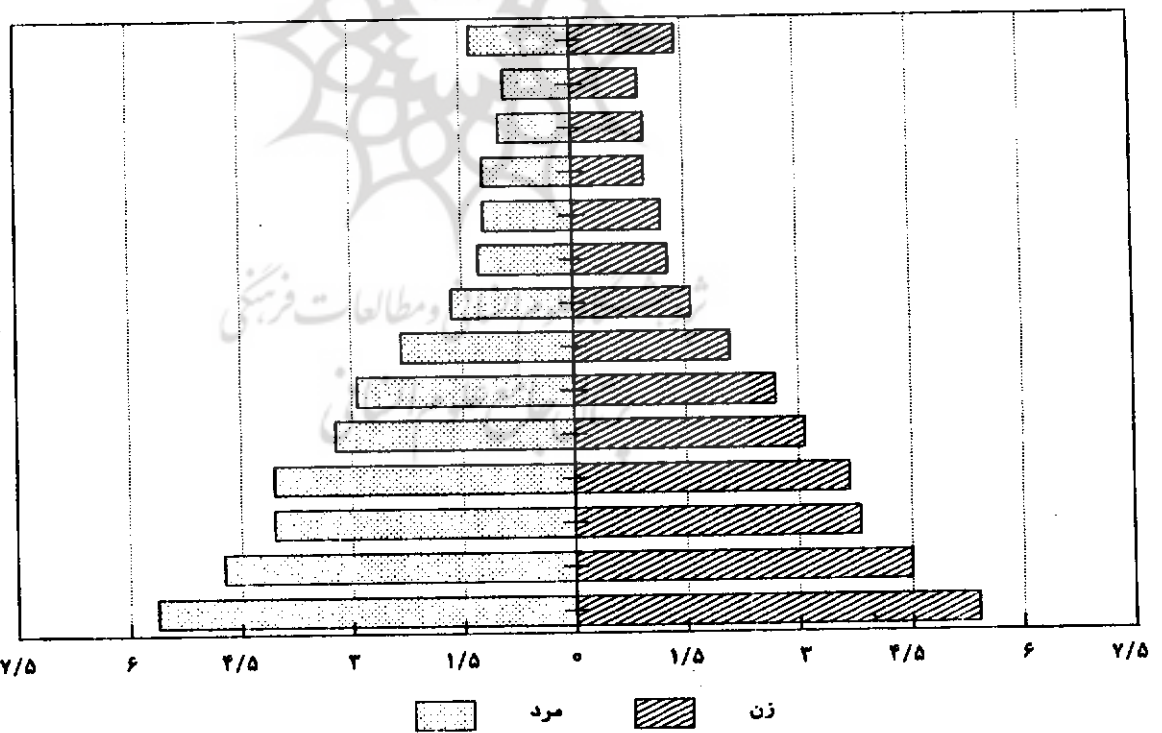
الف - ترکیب سنی

در مطالعات ترکیب سنی جمعیت هدف اصلی اطلاع یافتن از تعداد جمعیت در سنین مختلف است که به کمک آن می‌توان به پیری یا جوانی جمعیت پی برد.

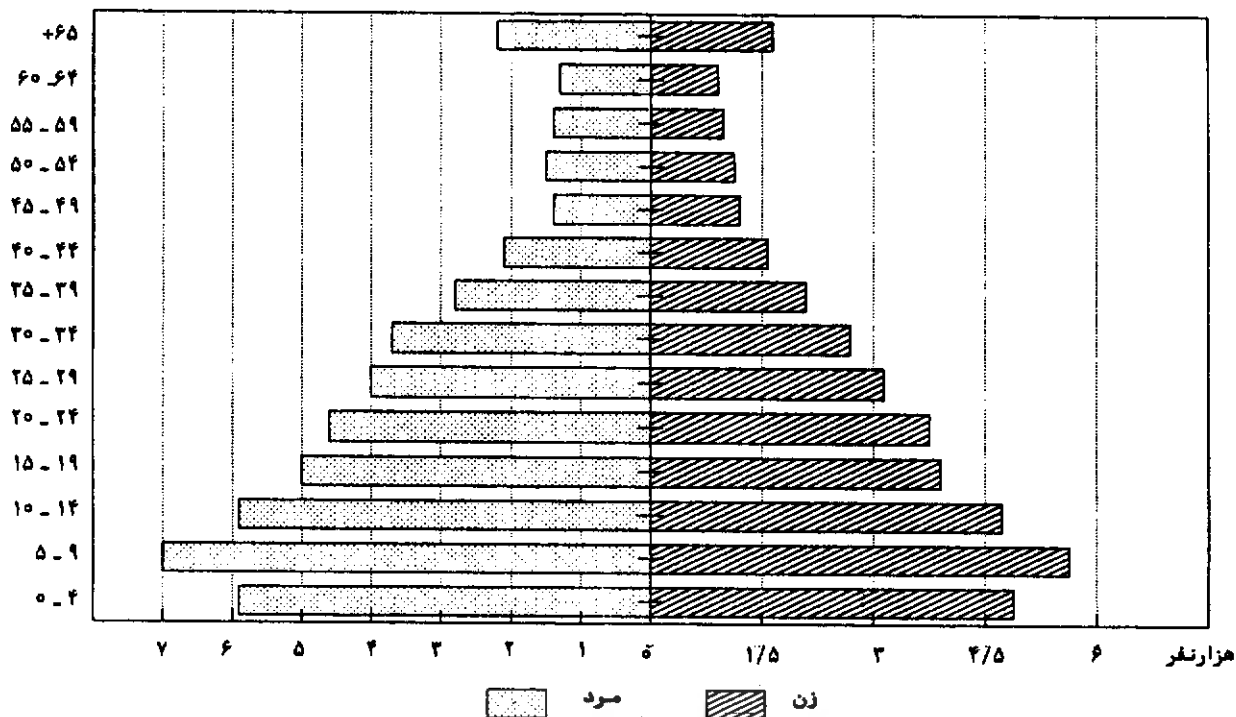
بر اساس سرشماری‌های سال (۱۳۳۵ تا ۱۳۷۰) و با توجه به گروه‌های عمده سنی در این دوره‌های آماری، به ترتیب ۴۱/۶، ۴۶/۷، ۴۲/۷، ۴۰/۷۳ و ۳۹/۴ درصد

نمودار ۱: گروه‌های عمده سنی جمعیت شهرضا در سالهای ۱۳۳۵-۱۳۴۵-۱۳۵۵-۱۳۶۵

نمودار ۲: هرم سنی جمعیت شهرضا سال ۱۳۶۵

نمودار ۳: هرم سنی جمعیت شهرضا سال ۱۳۷۰

ب - ترکیب جنسی

نسبت تعداد مردان به زنان (در هر صد نفر) را نسبت جنسی گویند. این نسبت در شهرضا برابر ۱۰۷/۱ در سال ۱۳۳۵، ۱۰۳/۴ در سال ۱۳۴۵، ۱۰۶/۶ در سال ۱۳۵۵، ۱۰۸ در سال ۱۳۶۵ و ۱۰۷/۸ در سال ۱۳۷۰ بوده است. این نسبت که نمایانگر افزایش تعداد مردان در برابر تعداد زنان شهر است، می‌تواند حرکت نیروهای فعال و در جست‌وجوی کار را در سطح منطقه منعکس سازد، به دلیل مهاجرت مردان در سنین فعالیت این نسبت در طی سه سرشماری ذکر شده افزایش زیادی را نشان می‌دهد که علل آن مهاجرت مردان عشایری و روستایی جهت کار در شهر و نیز مهاجرت پسران عشایری و روستایی به شهر برای اشتغال به تحصیل می‌باشد.

ج - وضعیت سواد

شهرضا از نظر جمعیت باسواد ۶ ساله و بالاتر، نسبت به کل کشور در موقعیت مناسبی قرار دارد. میزان باسوادی این شهر در دوره‌های آمارگیری از سیری صعودی برخوردار بوده است و به عبارتی با رشد جمعیتی شهر،

درصد باسوادان نیز افزایش یافته و از میزان بی‌سوادی آن کاسته شده است. در سال ۴۵ جمعیت باسواد این شهر ۳۱ درصد کل جمعیت شهر، در سال ۵۵، ۵۰ درصد، در سال ۶۵، ۶۰/۵ درصد و در سال ۱۳۷۰ به ۶۸/۳ درصد رسیده است. همچنین میزان باسوادی این شهر نسبت به جمعیت ۶ سال به بالا ۴۰/۳ درصد در سال ۴۵، ۶۰/۴ درصد در سال ۵۵، ۷۴/۷ درصد در سال ۶۵ و ۸۱ درصد در سال ۱۳۷۰ بوده است. میزان افزایش باسوادی این شهر در طول دهه (۴۵ - ۵۵) برابر ۲۰/۱ درصد بوده که رشد بالایی را نشان می‌دهد. اما از سرعت این افزایش در دهه (۵۵ - ۶۵) و ۵ ساله (۶۵ - ۷۰) ۶۵ کاسته شده به طوری که جمعیت باسواد شهر در سال ۶۵ نسبت به سال ۵۵ برابر ۱۴/۳ درصد و از سال ۶۵ تا ۷۰ برابر ۶/۳ درصد افزایش یافته است.

قراردگیری هنجارهای اقتصادی حاکم در جامعه، برپایه تخصص و تجربه ناشی از آموزشهای علمی و شناخت آن به وسیله مردم موجب شده که در جوامع شهری گرایش به تحصیل افزایش یابد. البته عامل اصلی افزایش میزان باسوادی در جمعیت ۶ ساله و بالاتر

جدول ۴: نسبت جنسی جمعیت شهرضا در دوره‌های آماری (۷۰-۱۳۳۵)

سال	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۰
نسبت جنسی جمعیت	۱۰۷/۱	۱۰۳/۴	۱۰۶/۶	۱۰۸	۱۰۷/۸

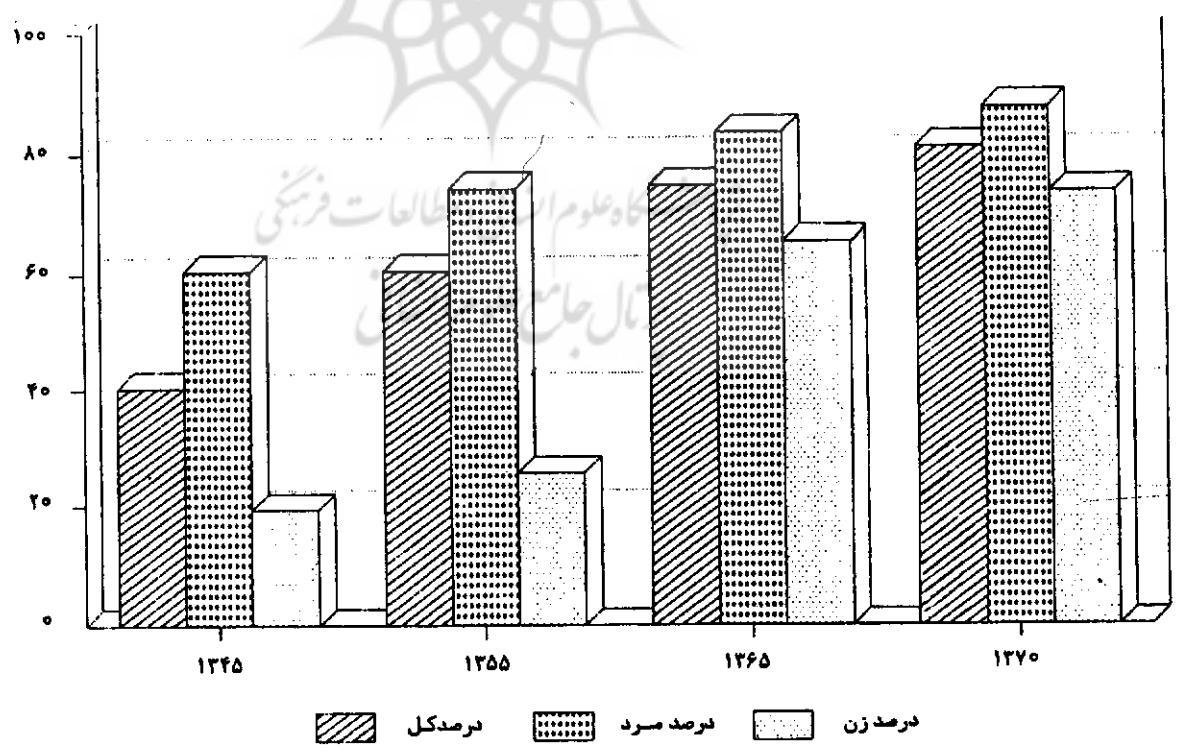
مأخذ: نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سالهای ۳۵، ۴۵، ۵۵، ۱۳۶۵ و سالنامه آماری ۱۳۷۰ شهرضا - مرکز آمار ایران

مشاهده نمی‌کنیم. بلکه چیزی حدود ۱۳/۵ درصد به میزان باسوادی آنها اضافه می‌شود. این سیر صعودی در سال ۱۳۶۵ نیز ادامه داشته و با افزایش حدود ۲۰ درصد نسبت به سال ۵۵ در گروه زنان، میزان باسوادی آنان به ۶۵/۲ درصد افزایش می‌یابد. در همین دهه افزایش میزان باسوادی مردان کمتر از ۱۰ درصد بوده است. در آمارگیری اخیر نیز این سیر صعودی همچنان ادامه داشته و فاصله میزان باسوادی زنان و مردان در گروه سنی ۶ ساله و بیشتر به هم نزدیک‌تر شده است.

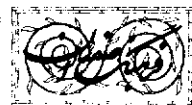
در سال ۱۳۷۰، ۷۳/۵ درصد از زنان و ۸۷/۶ درصد از مردان بالای ۶ سال باسواد بوده‌اند. در دوره ۲۵ سال بین ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۰ نرخ باسوادی در گروه زنان بالای ۶ سال ۵۴/۲ درصد افزایش یافته است. (نمودار شماره ۴)

شهرضا، گرایش خانواده‌ها به تحصیل فرزندان دختر می‌باشد. بالا رفتن فرهنگ و آگاهیهای مردم نسبت به دهه‌های گذشته و لزوم استفاده از نیروی کار زنان در فعالیتهای اقتصادی و تحولات اقتصادی - اجتماعی جامعه موجب افزایش میزان باسوادی بین زنان گردیده است. نظری به آمارهای سالهای ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۰ نشان می‌دهد که این میزان با سیر صعودی زیادی همراه بوده است. در سال ۱۳۴۵ فقط ۱۹/۳ درصد از زنان بالای ۶ سال باسواد بوده‌اند این در حالی است که این میزان برای مردان در همان سال برابر ۶۰/۶ درصد بوده است.

در سال ۱۳۵۵، میزان باسوادی زنان با افزایش نسبتاً زیادی به بیش از دو برابر سال ۱۳۴۵ یعنی ۴۵/۶ درصد می‌رسد. حال آنکه در گروه مردان چنین رشد زیادی را

نمودار ۴: افزایش نرخ سواد در جمعیت ۶ ساله و بیشتر شهرضا به تفکیک جنس در سالهای ۷۰-۱۳۴۵

جدول شماره ۵: درصد جمعیت باسواد ۶ ساله و بیشتر شهرضا در سالهای ۴۵، ۵۵، ۶۵ و ۱۳۷۰

جنس	سال	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۰
مرد و زن		۴۰/۳	۶۰/۴	۷۴/۷	۸۱
مرد		۶۰/۶	۷۴/۲	۸۳/۵	۸۷/۶
زن		۱۹/۳	۴۵/۶	۶۵/۲	۷۳/۵

مأخذ: سالنامه آماری (۱۳۷۰ - ۱۳۳۵)

مهاجرت و ویژگیهای آن در شهرضا

شهرضا با سابقه طولانی همواره در تاریخ منطقه، محل وقوع بسیاری از حوادث بوده است. این حوادث و رویدادها آثار تخریبی بر شهر داشته‌اند، اما زمینه‌های مثبت این رخدادها به پیدایش و رشد شهر انجامیده و موجب گردیده که در برخورد با عوامل فوق، شهر از خود قدرت و پویایی نشان داده و آنها را به نیروی شتاب‌دهنده رشد خویش مبدل سازد. با آنکه این شهر بارها محل وقوع جنگها واقع شده و یا مورد تاراج جمعیت عشایری منطقه قرار گرفته است ولی ساکنان آن توانسته‌اند با به کارگیری توانهای بالقوه به رشد مداوم شهر ادامه دهند. این امر در دراز مدت به پیدایش بافتی چندگانه در اسلوب انسانی شهر انجامیده است. این چندگانگی، ناشی از ورود دائمی و مستمر مهاجرین از نقاط عشایری و روستایی برکنار مانده از مراکز بزرگ، مانند روستاهای محدوده و بخشهای سمیرم علیا و همچنین جمعیت عشایری منطقه شمالی استان فارس است. بافت فرهنگی شهر که نشأت گرفته از بافت انسانی آن است در طول حیات خود توانسته است با کسب نوعی انعطاف در برابر نیروهای مهاجم خود را قوی ساخته و از مایه‌های پرقدرتی برخوردار گردد.

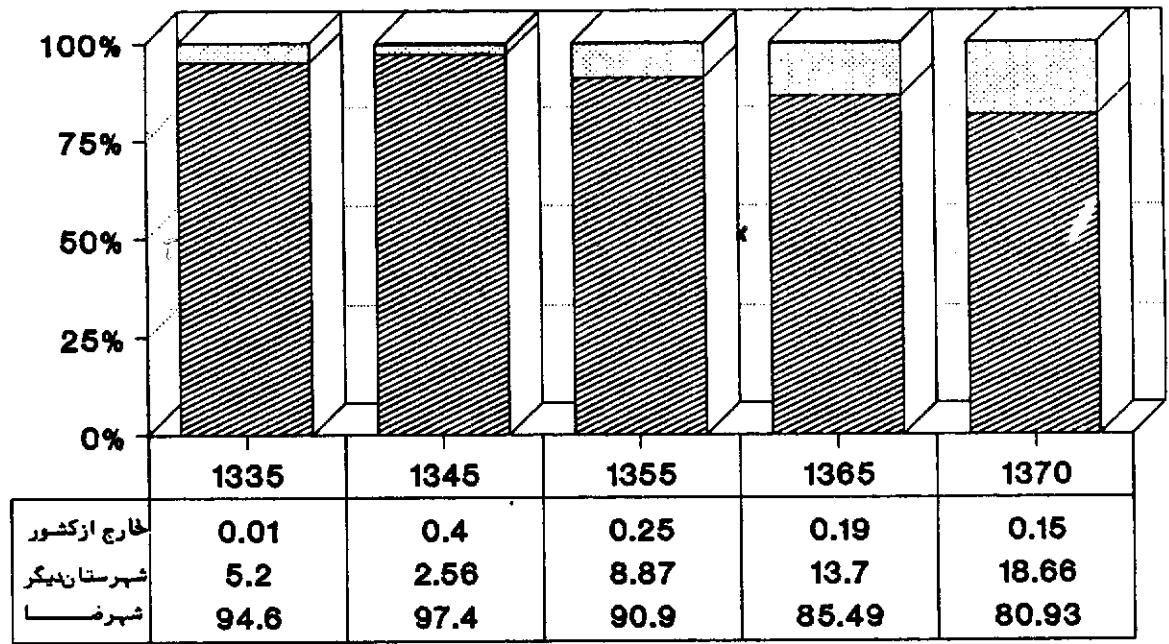
در بررسی ویژگیهای مهاجرتی این شهر، باید ابتدا عوامل مؤثر در امر مهاجرت را که تحت تأثیر موقعیت جغرافیایی، عوامل انسانی و شرایط اقتصادی است، مورد بررسی قرار داد.

الف - عوامل جغرافیایی مهاجرت:

به طور کلی مهاجرت عبارت است از تغییر مکان جغرافیایی جمعیتها، برای زمانی طولانی یا دائمی. این تغییر مکان را عوامل بسیاری می‌توانند موجب گردند که عامل جغرافیایی یکی از آنهاست و عوامل اقلیمی که عبارت‌اند از: تعداد ماههای سرد سال، میزان بارندگی، نوع بارندگی و دیگر عوامل آن و تأثیر آنها بر اقتصاد مناطق که در مهاجرت نقش عمده‌ای را ایفا می‌نمایند.^۲ بررسی مهاجرت در ایران مؤید این نکته است که مسائل اقتصادی از مهمترین عوامل به وجودآورنده این حرکت هستند، به طوری که در مواردی نیز مسأله نیاز اقتصادی بر مشکل فاصله اثر می‌گذارد و موجب مهاجرت از مسافتهای بسیار دور می‌گردد. یکی دیگر از خصایص این گونه مهاجرتها در ایران نزدیکی جغرافیایی مبدأ به مقصد است. در این موارد غالباً مهاجرتها از روستا به شهر و یا از شهری کوچک به شهری بزرگتر و نزدیکتر صورت می‌گیرد.^۳

مهاجرین اصلی شهر شهرضا را دامداران و کشاورزان منطقه جنوبی استان یا جمعیت عشایری تشکیل می‌دهند. موقعیت جغرافیایی شهرضا از نظر قرارگیری بین دو بخش مهم مرکزی و جنوبی ایران، این دسترسی را آسانتر نموده است و در این مورد گسترش و تعمیم وسایل ارتباطی و حمل و نقل، نقش مهمی را در این منطقه، ایفا نموده است.^۴

توسعه صنعت و راههای ارتباطی، همچنین حصول امکان رابطه دائمی بین شهرضا و روستاهای اطراف و

درصد متولدين خارج از کشور، درصد متولدين شهرستانها ديگر، درآمد متولدين شهرضا

نمودار ۵: ساکنان شهرضا بر حسب محل تولد در آمارگیری های ۷۰-۱۳۳۵

نکات مشترک چندی نیز می باشند قرار گرفته است که این مسأله منجر به ریشه دار ماندن معیارهای روستایی و فرهنگ سنتی در فرهنگ این شهر شده است.^۵ تداوم و استمرار این مهاجرتها به شهر، به تداوم این هنجارها در چهارچوب فرهنگ شهر و پیدایش پیوندهای عمیق فرهنگی میان شهر و مناطق روستایی و عشایری اطراف منجر گردیده است. چونکه این شهر محل تلاقی فرهنگ دو بخش مهم مرکزی و جنوبی ایران بوده است. حضور قوی و ضعیف این دو بخش موجب تأثیر در بقایای فرهنگ روستایی و عشایری حاضر در شهر گردیده است که این امر در درازمدت نیز، خود منجر به پیدایش و رشد منشها و خصوصیات متفاوت و متمایزی با فرهنگ روستایی موجود در منطقه خواهد شد. عمده جمعیت مهاجر روستایی که به این شهر وارد شده ناگزیر از کسب خصوصیات شهری و هماهنگ نمودن خویش با آن بوده اند.

ج - عوامل اقتصادی مؤثر در مهاجرت به شهرضا: شهرضا از زمانهای بسیار دور به عنوان نقطه برجسته

مناطق عشایری آن به انزوای پیشین آن خاتمه داده و موجبات ارتباط بیشتری را فراهم آورده است. وجود چنین امکانات ارتباطی در مواردی از مهاجرت قطعی از مناطق و روستاهای اطراف به شهر جلوگیری نموده است. به طوری که به واسطه مشکلات کشاورزی بعضی از روستاها مانند محدودیت آب و همچنین عدم هماهنگی رشد جمعیت و امکانات اشتغال، شهرضا به عنوان عامل خدماتی - صنعتی، مازاد نیروی انسانی این روستاها را جذب نموده و نقشی اساسی در پایرجایی اقتصاد آنها، ایفا نموده است.

ب - عوامل انسانی مؤثر در مهاجرت شهرضا: ترکیب انسانی نامتجانس این شهرستان باعث شده شهرضا جاذب جمعیت چندگانه ای باشد که در کنار بافت بومی آن قرار گرفته و به پیدایش بافت انسانی جدیدی در شهر منجر گردیده است. از سوی جمعیت کشاورز و روستایی مهاجر به شهر و از سوی دیگر جمعیت عشایری مهاجر دیده می شود، یعنی در واقع این شهر در معرض ورود دو نوع فرهنگ که در عین تفاوت، دارای

جدول شماره ۶: جمعیت شهر بر اساس محل تولد در دوره‌های آمارگیری ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۰

سال	محل تولد	درصد متولدین شهرضا	درصد متولدین شهرستانهای دیگر	متولدین خارج از کشور
۱۳۳۵		۹۴/۷	۵/۲	۰/۰۱
۱۳۴۵		۹۷/۴	۲/۵۶	۰/۰۴
۱۳۵۵		۹۰/۹	۸/۸۷	۰/۲۵
۱۳۶۵		۸۵/۴۹	۱۳/۷	۰/۱۹
۱۳۷۰		۸۰/۹۳	۱۸/۶۶	۰/۱۵

مأخذ: سالنامه‌های آماری شهرضا مربوط به سالهای مختلف

منطقه مورد نظر بوده که در نتیجه، مرکزیت انسانی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی منطقه در آن تجلی یافته است. این شهر در طول حیات خود محل عمده داد و ستدهای اقتصادی و انسانی بوده است. نقش بازار این شهر در حیات اقتصادی منطقه بسیار چشمگیر است و همین امر منجر به واقع شدن این شهر به عنوان مرکز جاذبه جمعیتی عمده در منطقه گردیده است.^۶

این روند در سالهای بعد از سال ۱۳۴۵ تشدید شده زیرا تخلیه روستاها در ایران به دلایل اقتصادی منجر به گسترش شهرنشینی و شدت یافتن آن گردیده است.^۷

اینک نیز جریان مهاجرت به طور مداوم و همیشگی از سوی روستاها و مناطق عشایرنشین به سوی شهرضا وجود دارد. این امر خود معلول روند اقتصادی کل منطقه است، زیرا عدم کفایت درآمد بخش کشاورزی و دامداری برای ادامه زندگی و نبودن حداقل امکانات رفاهی و خدماتی در مناطق دور و محروم، روستاییان و عشایر را ناگزیر از مهاجرت به سوی نقاط شهری می‌کند. بخشی از این مهاجرین در شهر اسکان یافته و بخش دیگری در شهرکهای جدیدالتأسیس سکونت می‌یابند، زیرا این مهاجرین به علت بالای بودن هزینه زندگی در شهرضا، امکان سکونت در این شهر را ندارند.

اما در جریان مهاجرت فرستی، مهاجرین از این شهر را بیشتر نیروی فعال و تحصیلکرده تشکیل می‌دهند که برای بهره‌گیری از امکانات بیشتر و دست یافتن به کار و یا کار بهتر، شهر را ترک گفته و به نقاط شهری قوی‌تر

مهاجرت می‌کنند. قرار گرفتن این شهر بر سر راه ارتباطی اصفهان - شیراز امکان دسترسی به نقاط شهری بزرگتر را به آسانی در اختیار این جمعیت قرار می‌دهد. البته اصفهان به علت کوتاهی مسافت نسبت به سایر شهرها و تسوان اقتصادی به مراتب قوی‌تر خود، همیشه قدرتمندتر عمل کرده است و می‌کند و طبق قانون مرکز-پیرامون جذب‌کننده اصلی و عمده نیروی مهاجر و متخصص شهر شهرضا به حساب می‌آید.

به طور خلاصه بافت این شهر صرف نظر از افزایش طبیعی جمعیت، از طریق سه عامل جمعیتی دیگر، مورد تغییر و تحول قرار می‌گیرد:

۱- مهاجرپذیری این شهر از نقاط روستایی و عشایری.
 ۲- مهاجرپذیری این شهر از مناطق شهری اطراف که نسبتاً باسوادند و به‌طور نسبی به قابلیت‌های جامعه شهری دست یافته‌اند. البته نباید فراموش کرد که بافت نامتجانس و چندگانه این شهر قدرت جذب جمعیت بی‌سواد و بدون مهارت شغلی دسته اول، و جمعیت باسواد و ماهر و نیمه ماهر دسته دوم را داشته و توان اقتصادی شهر به راحتی آنها را مخصوصاً در بخش خدمات و گروه‌های شغلی مربوط به امور ساختمانی، جذب می‌نموده است.

۳- مهاجرفرستی مسئله اجتماعی با سابقه و قدیمی این شهر است و منجر به از دست دادن جمعیت ماهر و متخصص و تحصیلکرده شهر به طور مستمر و متوالی می‌شود. اگرچه رشد شهر توان به کارگیری همه آنها را ندارد، اما این امر در کل موجب حرکت مداوم نیروی

شده و این شهر توان مهمانپذیری بیشتری را به دست آورده است. چنانکه گفته شد اسکان عشایر در این شهر و مهاجرت روستاییان به آن نقش عمده‌ای در این مسأله داشته است.

با توجه به مطالب گذشته و تحلیل ذیل، نقش مهاجرت در رشد جمعیت شهرضا روشنتر می‌شود. در دهه (۶۵ - ۱۳۵۵) جمعیت شهرضا از ۴۶۹۵۶ نفر به ۷۳۳۶۵ نفر رسیده است یعنی در این دهه به جمعیت شهرضا با توجه به رشد ۴/۴۶ درصدی آن، ۲۶۴۱۱ نفر افزوده گردیده است. از این میزان ۷۴۷۴ نفر را مهاجرت و مابقی را (۱۸۹۳۷ نفر) رشد طبیعی جمعیت به همراه آورده است.

در این دهه ۱/۲۶ درصد رشد ناشی از مهاجرت و ۳/۲ درصد آن از رشد طبیعی جمعیت بوده است. آنچه در این دهه قابل توجه می‌باشد، تأثیر بیشتر رشد طبیعی جمعیت در افزایش جمعیت این شهر است، ولی در ۵ ساله بعد یعنی در فاصله سالهای (۷۰ - ۱۳۶۵) جمعیت شهرضا از ۷۳۳۶۵ نفر به ۸۴۶۶۶ نفر رسیده است. یعنی با توجه به رشد ۲/۸۶ درصدی آن، ۱۱۲۹۹ نفر به جمعیت شهرضا افزوده شده است. از این میزان ۶۰۵۲ نفر را مهاجرت و ۵۲۴۷ نفر را رشد طبیعی به همراه آورده است. یعنی ۱/۵۳ درصد رشد ناشی از مهاجرت و ۱/۳۳ درصد آن ناشی از رشد طبیعی بوده است. آمار پنج ساله نشان می‌دهد که اگرچه مهاجرت به عنوان عاملی در افزایش جمعیت شهرضا از دهه ۱۳۴۰ همواره تأثیرهایی بر رشد جمعیت این شهر گذارده است، ولی تأثیر آن در فاصله سالهای (۷۰ - ۱۳۶۵) بیش از قبل شده، به طوری که در فاصله این سالها عامل مهاجرت نقش اساسی را در افزایش جمعیت این شهر داشته است.

پیش‌بینی جمعیت

قبل از بررسی موضوع اصلی لازم است توضیحاتی چند را ارائه داد که می‌تواند برای بیان فرضیه‌های منطقی برای پیش‌بینی جمعیت شهر راهگشا باشد.

در دهه (۶۵ - ۱۳۵۵) رشد طبیعی جمعیت شهرضا ۳/۲ درصد محاسبه شده که نشان‌دهنده رشد طبیعی زیادی بوده است و این میزان در پنج ساله (۷۰ - ۱۳۶۵) به

فعال شهر که قابلیت‌های شهری عمیقی داشته و با وجود ماندن آنها در شهر ساختار اقتصادی - اجتماعی آن را می‌تواند تغییر دهند، گردیده است.

گرچه ساختار اقتصادی - اجتماعی این شهر دچار نوعی عدم ثبات و تغییرات متوالی است، با وجود این می‌توان گفت که شهرضا توانسته است با توجه به سابقه تاریخی خود و با بهره‌گیری از موقعیت خاص ارتباطی از نظر اقتصادی به وضعیت نسبتاً باثباتی دست یابد و استقلال اقتصادی خویش را در برابر جاذبه مهارناپذیر اصفهان تا حدی حفظ نماید که این امر منجر به رشد این شهر در دراز مدت خواهد شد.

گرچه ساختار اقتصادی - اجتماعی این شهر دچار نوعی عدم ثبات و تغییرات متوالی است، با وجود این می‌توان گفت که شهرضا توانسته است با توجه به سابقه تاریخی خود و با بهره‌گیری از موقعیت خاص ارتباطی از نظر اقتصادی به وضعیت نسبتاً باثباتی دست یابد و استقلال اقتصادی خویش را در برابر جاذبه مهارناپذیر اصفهان تا حدی حفظ نماید که این امر منجر به رشد این شهر در دراز مدت خواهد شد.

د - بررسی آماری مسأله مهاجرت در شهرضا با توجه به آمارهای ارائه شده در جدول شماره ۶، درصد متولدین شهرضا از سال ۱۳۴۵ تا ۱۳۷۰ سیری نزولی داشته و از ۹۷/۴ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۸۰/۹۳ درصد در سال ۱۳۷۰ رسیده است. یعنی طی ۲۵ سال ۱۶/۴۷ درصد از متولدین شهر کاسته شده است و برعکس متولدین شهرستانهای دیگر کشور، طی دوره‌های سرشماری فوق افزایش یافته است. بنابراین باید گفت که به طور کل شهرضا از سال ۱۳۴۵ تاکنون توانسته است مهاجرپذیری خود را افزایش دهد. این شهر در سال ۷۰ نسبت به سال ۴۵ حدود ۱۶/۱ درصد و نسبت به سال ۵۵ حدود ۹/۷۹ درصد از میزان متولدین محدوده منطقه‌ای خود کاسته و بر حجم ساکنان متولد سایر شهرستانها افزوده است. در واقع قدرت جاذبه این شهر برای شهرستانهای دیگر اضافه

جدول ۷: پیش‌بینی جمعیت سال ۱۳۹۰ بر اساس مفروضات حداقل، متوسط و حداکثر رشد

نام شهر	رشد جمعیت در فاصله ۷۰ - ۱۳۵۶		حداقل رشد		حد متوسط رشد		حداکثر رشد	
	میزان رشد	جمعیت	میزان رشد	جمعیت	میزان رشد	جمعیت	میزان رشد	جمعیت
شهرضا	۲/۸۶	۸۴۶۶۶	۲/۲	۱۳۰۸۳۶	۲/۸۶	۱۴۸۸۱۲	۳/۵	۱۶۸۴۶۷

۱/۳۳ درصد رسیده است که کاهشی ناشی از بالا رفتن آگاهی و فرهنگ عمومی و ... در جهت کنترل جمعیت داشته است. بنابراین با چنین روندی انتظار می‌رود که در سالهای آینده نیز این رشد طبیعی کاهش خود را ادامه دهد و به میزانی حدود ۱ درصد و یا کمتر برسد. در مقابل، نقش مهاجرت در افزایش جمعیت شهرضا همواره حرکتی صعودی داشته و از تأثیر ۱/۲۶ درصدی آن در رشد جمعیت شهرضا در دهه (۶۵ - ۱۳۵۵) به ۱/۵۳ درصد در پنج ساله (۷۰ - ۱۳۶۵) رسیده است. همچنین در آینده انتظار می‌رود که این میزان نه فقط کاهش نیافته بلکه به علت تمایل عشایر به اسکان افزایش یابد. جمعیت شهرضا طی دوره ۳۵ ساله (۷۰ - ۱۳۳۵) میزان رشدی معادل ۳ درصد داشته است، با چنین فرضی جمعیت این شهر در سال ۱۳۸۰ به ۱۱۳۷۸۴ نفر و در سال ۱۳۹۰ به ۱۵۲۹۱۶ نفر خواهد رسید. از طرف دیگر اگر به علت پایداری نقش مهم شهرضا در منطقه، رشد ۲/۸۶ درصد در سالهای (۷۰ - ۱۳۶۵) را در نظر بگیریم جمعیت این شهر در سال ۱۳۸۰ به ۱۱۲۲۴۷ نفر و در سال ۱۳۹۰ به ۱۴۸۸۱۲ نفر بالغ خواهد شد، ولی با توجه به کاهش رشد طبیعی جمعیت و با توجه به ادامه مهاجرتها به این شهر پیش‌بینی حداقل رشدی معادل ۲/۲ درصد برای شهرضا تقریباً منطقی به نظر می‌رسد. با توجه به چنین رشدی جمعیت شهرضا در سال ۱۳۸۰ به ۱۰۵۲۴۹ نفر و در سال ۱۳۹۰ به ۱۳۰۸۳۶ نفر خواهد رسید. بالاخره در صورت بروز تحولات سریع منطقه‌ای و توسعه صنایع و تأثیر تحولات صنعتی در شهرضا و افزایش میزان مهاجرین به این منطقه به دنبال قدرت یافتن نقش خدماتی - صنعتی این شهر می‌توان رشد آینده را

حداکثر حدود ۳/۵ درصد در نظر گرفت. اگر رشد ۳/۵ درصد را بپذیریم جمعیت شهرضا در سال ۱۳۸۰ به ۱۱۹۴۲۹ نفر و در سال ۱۳۹۰ به ۱۶۸۴۶۷ نفر خواهد رسید.

مروری اجمالی بر وضعیت جمعیتی شهرضا (خلاصه)

شهرضا جمعیتی حدود ۸۴۶۶۶ نفر در سال ۱۳۷۰ داشته که طی سالهای (۷۰ - ۱۳۳۵) همواره دارای رشد قابل توجه جمعیت بوده است. جمعیت شهرضا در طول پنج ساله (۷۰ - ۱۳۶۵) دارای نرخ رشدی معادل ۲/۸۶ درصد و در حالی که در دهه (۶۵ - ۱۳۵۵) ۴/۴۶ درصد (یا بالاترین میزان رشد سالانه طی سالهای بالا) و در دهه (۵۵ - ۱۳۴۵) ۳/۱۶ درصد و طی دهه (۴۵ - ۱۳۳۵) فقط ۱/۵۴ درصد رشد سالانه داشته است، که این رشد ناشی از رشد طبیعی جمعیت و مهاجرت به این شهر بوده است.

از نظر ترکیب سنی جمعیت، درصد جمعیت گروه سنی (۶۴ - ۱۵) سال رو به افزایش است که می‌تواند از طرفی نشان‌دهنده مهاجرت افراد جوان و میانسال به این شهر باشد و از طرف دیگر نشان‌دهنده پرهیز از فرزندآوری بیشتر و کنترل مولید می‌باشد که در مجموع افزایش این گروه سنی باعث افزایش جمعیت فعال می‌باشد که گویا این مطلب است که منطقه دارای زمینه‌های لازم برای گسترش فعالیت‌های اقتصادی و اشتغال‌زاست.

در بررسی تحولات جمعیت شهر در سالهای اخیر چیزی که بیش از همه توجه را جلب می‌کند این است که این شهر به ویژه در سالهای اخیر به طور مرتب مهاجرین بیشتری را برای سکونت پذیرا شده است و

شهر شهرضا به جهت مرکزیت و داشتن امکانات شهری جاذب جمعیت روستایی نیز هست. در پیش‌بینی جمعیت برای سال ۱۳۹۰ با فرضهای رشد حداقل، متوسط و حداکثر می‌توان به نتایج زیر رسید. که با حداقل نرخ رشد ۲/۲ درصد جمعیت شهرضا در سال ۱۳۹۰، ۱۳۰۸۳۶ نفر و با نرخ رشد متوسط ۲۰۸۶ درصد جمعیت آن به ۱۴۸۸۱۲ نفر و با حداکثر نرخ رشد ۳/۵ درصد جمعیت شهر به ۱۶۸۴۶۷ نفر خواهد رسید.

□□□

* احمدرضا تقدیسی: عضو هیأت علمی دانشگاه اصفهان

همین افزایش مهاجرت از طرفی زمینه‌های پدید آمدن تحولات جمعیتی فوق و از طرفی موجبات رشد سریع فیزیکی شهر را فراهم آورده است. چنانکه در خلال کمتر از دو دهه شهرکها و مجتمع‌های مسکونی متعددی در حوالی این شهر به وجود آمده است که از آن جمله می‌توان اسلام‌آباد، خمینی‌آباد، ترک‌آباد، شهرک طالقانی و ... را نام برد. ساکنین این شهرکها را عموماً مهاجرانی که در سالهای اخیر به این محدوده وارد شده‌اند، تشکیل می‌دهند که درصد عمده این مهاجرین عشایر قشقایی شهرستانهای مجاور باشند.

پی‌نوشتها:

- ۱- سازمان جغرافیایی ارتش - نقشه ۱ _____ عملیات مشترک (زمینی) - تهران.
- ۲- اسماعیل توکلی. مهاجرت و انگیزه‌های جابه‌جاشدن در بخشهای گرمسیری جیرفت، انتشارات عمران جیرفت، ۱۳۵۴، صفحه ۵.
- ۳- تقی ظاهری. مهاجرت روستایی یک مسأله است، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران، ۱۳۶۳، صفحه ۳.
- ۴- مهندسین مشاور شهر و خانه، طرح توسعه و عمران حوزه نفوذ تقضیلی شهرضا، جلد دوم، اداره مسکن و شهرسازی اصفهان، ۱۳۶۴، ص ۱۱۵.
- ۵- استانداری کهگیلویه و بویراحمد، مهاجرت عشایر و روستاییان استان کهگیلویه و بویراحمد، ۱۳۶۲، ص ۷.
- ۶- مطالعات طرح تغییر محور مجتمع فولاد مبارکه، جلد ۲۱، دانشگاه اصفهان، ۱۳۶۴، ص ۲۳.
- ۷- مهدی طالب. عوامل مؤثر در مهاجرت روستایی در ایران، مجله رشد علوم اجتماعی، شماره مسلسل ۲، تهران، زمستان ۱۳۶۸، ص ۱۴.

منابع و مآخذ:

- آیت‌اللهی، سید محمد تقی. مبانی آمار حیاتی، انتشارات امیرکبیر، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۲.
- بوتول، گاستن. ترجمه حسن پویان، اضافه جمعیت، انتشارات چاپخشن، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۰.
- بیک محمدی، حسن. الگوهای مهاجرت در استان سیستان و بلوچستان، مجموعه مقالات هشتمین کنگره جغرافیدانان ایران، انتشارات دانشگاه اصفهان، اصفهان، ۱۳۷۳.
- زنجانی، حبیب‌الله. جمعیت و توسعه، انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۱.
- سلطانی، محمدعلی. اصول و مبانی جغرافیای جمعیت و جمعیت‌شناسی، انتشارات کبیر، چاپ اول، اصفهان، ۱۳۷۵.
- کاظمی‌پور، شهلا. روشهای مقدماتی تحلیل جمعیت، انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ اول، تهران، ۱۳۷۱.
- مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری نفوس و مسکن سالهای ۱۳۳۵، ۱۳۴۵، ۱۳۵۵، ۱۳۶۵، ۱۳۷۰، تهران.
- مهاجرانی، علی اصغر. اثر توسعه اقتصادی بر رشد جمعیت، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ۱۳۷۰.